

Лекция 12.

ОПОЗИЦИЯТА ‘СУБЕКТ–ОБЕКТ’ И ОНТОЛОГИЧНИТЕ Й ПРОЕКЦИИ

План

Опозицията *субект–обект* и интенционалността

Отношения и относителности на ‘ума’ като субект

Езикова относителност на граматичната структура *субект–обект*

Хоризонт отвъд опозицията *субект–обект*

Хуей-къ бил затруднен в търсенето на Пътя.
Много пъти той умолявал Бодхидхарма да го обучи и да успокои съзнанието му.
Всеки път Бодхидхарма отказвал.
За да покаже силата на желанието си, Хуей-къ отрязал собствения си лява ръка.
„Какво търсиш?“, попитал Бодхидхарма.
„Спокойствие на ума“, отговорил Хуей-къ.
„Покажи ми своя ум“, казал Бодхидхарма, и аз ще го успокоя.“
„Но когато търся ума си, не го намирам“, бил отговорът.
„Ето!“, казал Бодхидхарма, „аз успокоих ума ти!“
„Да!“, казал Хуей-къ и се засмял.

Опозицията *субект–обект* и интенционалността

‘S–O’ е дескрипция.

Определянето на съзнанието изглежда неразривно свързано с определянето на субект–обектната опозиция *S–O* и това се вижда особено ясно, ако определим съзнанието като *отношение* на субекта към обекта. Така стоят нещата най-вече във феноменологията (интенционалното съзнание) и в презентационната философия (непосредствена *даденост* на обекта за субекта)

Двойката субект – обект, както и двойката ум (дух) – тяло, е описание, а не перцепция на реалити. Релациите тяло–дух, мозък–мислене и физично–психично са дескриптивни проекции, създаващи безкрайни проблеми. Всички тези мъчителни проблеми са плод на онтологизи-

ране на конвенции. Ако тези конвенции на описание и носещите ги думи: свят, аз, възприятие, мислене, се преосмислят и се олекотят, отпадат и неразрешимите онтологични въпроси.

Съответствието между свят, тяло и душа е странно. Във висока степен това разграничение е изкуствено и трябва да се преразгледа в светлината на силните критики на психофизичния дуализъм (*ан-атман* в будизма, картината на психофизичните дхарми, Хюмовия феноменализъм, критиката на Рорти).

Налице е една форма зад ‘субект–обект’

Ясно е, че има едноформеност на тяло и душа, на физично и психично. Тя е трудно постижима и връзките са трудно изводими. Защото не знаем общия корен на формата на света, тялото и менталността на човека.

Можем да предположим, следвайки логиката на темите дотук, че живата форма (човек), потопена в среда, задава формата субект–обект

Ситуацията вероятно ще стане по-ясна, ако си представим ситуация, в която компютърът примерно описва съответствието на софтуера, хард-паметта и изображението на монитора, но не знае как се получава и какви са потоците (‘причинните връзки’), които правят актуално това съответствие.

Брентано за интенционалността

Франц Брентано изследва психичните феномени и ги нарича интенционални за разлика от физичните. Интенция (*intentio*) е латинска дума. Ето как Франц Брентано определя интенционалността: Всеки психически феномен се характеризира с онова, което схоластите от Средните векове наричат интенционална (или понякога ментална) ин-екзистенция на обект, и което ние бихме нарекли, макар и не съвсем ясно, референция (*Beziehung*) към съдържание, насочеността (*Richtung*) към обект (което в нашия контекст не трябва да се разбира като нещо реално) или иманент-обектно качество (*immanente Gegenständlichkeit*).

Всеки психичен феномен съдържа нещо като свой обект, макар и не всеки по един и същ начин. В представата (*Vorstellung*) нещо е представено, в съждението нещо се утвърждава или отрича, в желанието нещо е желано и т.н. Тази интенционална ин-екзистенция е специфична само за психичните феномени. Нито един физичен феномен показва нещо като това. И така, ние можем да определим психичните феномени чрез това, че те са такива феномени, които съдържат обекти в сеибе си чрез интенция. (1) В действителност, тази първа характеристика на психологичен феномен използва две фрази: ‘интенционална ин-екзистенция’ и ‘отнасяне към съдържание’. (Spiegelberg. *The* 1963, pp. 36-37)

Интенционалността не е необходима структура.

Едмунд Хусерл възприема интенционалността като базова феноменологична структура на съзнанието. Интенционалността е смислообразуваща активност на съзнанието, което конструира чрез смисъл цялостни предмети на основата на усещанията.

„В представата (*Vorstellung*) нещо е представено, в съждението нещо се утвърждава или отрича, в желанието нещо е желано и т.н.” (Хусерл).

Да, но фактически това съвсем не е така ясно и категорично. Често си представяме нещо неясно, утвърждаваме нещо неопределено, не знаем какво искаме и т.н. Тук сякаш се появява една асиметрия на определен модус на съзнанието и неопределена референция. И ако откажем тази асиметрия и кажем, че ние имаме представа само доколкото си представяме *нещо*, и ни боли само доколкото ни боли *нещо*, тогава по какво се различава акта на представяне от представяното нещо или акта на боленето от нещото, което боли? Не е ли това чисто словесно разделение.

Менталното далеч не е интенция. Когато се радвам или изпитвам болка, далеч не винаги е налице обект. Същото се отнася до състоянията на спокойствие, блаженство, медитация. Опръването на ума от съдържание, което е съзнателна цел на Дзен, е по определение встрани от

всяка интенция. Спонтанното изключване на съзнанието от обектите в света, с което ние си почиваме, е неинтенционално. Самадхи като връхна цел на йога е свръхинтенционално.

Интенцията не е в направление ‘вътрешно–външно’

Преди всичко, насочеността не е в посока вътрешно–външно. Умът не може да е насочен ‘навън’, към предмет, защото той не е ‘вътре’. Насочеността навън е само на тялото, на очите да речем. Когато умът ми съзерцава облак в небето, той не е насочен навън, а е идентичен с заостреното ми внимание, в което се открива облака. Когато пък той е насочен към моя зъбобол, той очевидно не е насочен навън. Най-ясно е не-насочването навън спрямо една ментална форма, да речем мисъл. Умът е зает с мисъл, да речем за самия ум. Тогава е ясно, че няма насоченост навън.

А винаги ли умът има предмет? Съвсем не. Умът може да бъде изчистен от предмети и това е обикновеното неволно изключване на мисленето или всепризната цел на медитацията, която се постига от всеки след някаква подготовка. Умът прекрасно може да се остави сам на себе си да се самоосъзнава, и то непосредствено, а не като някаква мислима ‘същност’ или предмет.

Аз-ът е този, който интендира.

Експеримент. Нека проверим може ли да се вмъкне още една инстанция по линията съзнаване-на-нещо. Без съмнение! Тук можем и даже трябва да прибавим, примерно един ‘Аз’: “Аз си представям Пегас.” Допълваме ‘интенционалната структура’ ‘действие–предмет’ с елемента ‘субект’. Но не е ли това граматическо разгръщане на един неделим феномен?

Отношения и относителности на ‘ума’ като субект

Умът се насочва спонтанно.

Има неотнесен ум, но той е неопределен

Има неотнесен ум, но той е неопределен.

Умът поначало няма форма. Това е постигнато от будистката философия и медитативна практика. Гръцкото *νοῦς* е близко по значение.

Чистият ум е свидетел на живота, живеейки като независим.

Чистият ум е ум без мисъл.

Той няма обект.

Разбира се, в нашия свят умът е неотделим от телесния индивид.

Този ум не служи на понятията и не си служи с понятия.

Чистият ум не е съзнаване-на-нещо.

Умът се фокусира в своя обект.

Умът се фокусира в своя обект и про-умява обекта независимо от понятието.

Той осветява определена част от света, без необходимо да разпознава, описва и обяснява. Когато осъзнавам чисто, без разпознаване на ‘нещо’, осъзнавам сетивно възприятие. То още не е ‘книга’, ‘дума’, ‘стол’, или ‘планина’. Осъзнаването на сетивна форма с цвят, звук, мирис, вкус, допир не означава разпознаване на ‘ябълка’ и все пак е цялостно. Така бихме осъзнали нещо на чужда, съвсем различна планета.

Този ум намира света преди мисленето и езика.

Психо-физичният проблем може да се ‘разтоварва’ от своята тежест.

‘Психичното’ като особено качество, е концепт, знак, артефакт. ‘Физичното’ също. Няма никаква психична или физична Реалност. Светът не може да се определя като физичен, биологичен, психичен или психо-физичен.

Нима можете да отделите процеса на протичане на болката по вашите нерви и нейното усещане като болка? Когато се заемете с подходящо точно изразяване на ситуацията с апарата на дуализма, намирайки две начала, то как те си взаимодействат все пак? Но ако описвате феномените като живи актове на усещане, възприятие, мислене и т. н., каквито те са, между тях няма пропаст тяло – душа.

Пропастта мозък–феномен е плод на погрешна нагласа.

‘Наблюдение на наблюдаващото’ е погрешна нагласа.

Пропастта е такава. Вие не можете да видите моите цветове в моя ум. Това е погрешна езикова постановка, резултат от научната нагласа, в която нещо, което не се наблюдава, се представя като потенциално наблюдаемо. Допускането за наблюдение на наблюдаващото е погрешна постановка и парадокс, от който се излиза само чрез корекция на нагласата.

Мъчителните психо-физически и психо-физиологически дилеми са плод на смесване на планове на възприятие и описания. Безконечният спор относно цвета, мозъка и светлинните вълни ще се води до неусетното си затихване. Той е неразрешим, защото в света никога не можем да съпоставим последното от четирите звена на веригата: светлина – око – мозък – *цвет*, с предходните. Не откриваме цвет в мозъка, не откриваме мозъчни състояния, нито светлинни вълни, в цвета. Не можем да изведем цвет от мозъчно състояние, нито от честата на електромагнитна вълна. В науката няма установено строго съответствие между цвет и дължина на вълната. Има приблизително строго съответствие между пръчиците и колбичките, които отговарят за допълнителните цветове по двойки: синьо – жълто и червено – зелено. Но разбира се в мозъка няма никакви цветове. Тук се включват аргументите на послеобразите и представите за цветове.

Редуктивните програми за свеждане на цвета до вълни или до състояния на мозъка имат смисъл на изчистване на единен език и описание без пропадания. Обикновеното говорене се справя със ситуацията без недоразумения благодарение на мълчаливото споделяне на видимия свят.

Цялото това заплитане донякъде е въпрос на коренни дистинкции в западното описание на света (душа – тяло, вътрешен – външен свят). Така или иначе в нашия естествен език не може да се опише виждането на цвета хомогенно. В описването на веригата неусетно за спонтанното описание се прескача пропаст – пропастта между мозъка и виждания цвет.

‘Mind–body’ е погрешен речник: Ричард Рорти

Интересен, макар и малко остарял и изчерпан от дискусии, е опитът за снемане на *mind–body* дихотомията на Ричард Рорти във *Философията и огледалото на природата* (Rorty, 1979 (1998), сс. 27–146). Тези повече от 120 страници относно природата на менталното и отношението към тялото целят да покажат, че във важен смисъл тази дилема е измислена. И това е наистина така.

Но смисълът и аргументите на критиката на Рорти са неприемливи. За него самият ‘дух’ е измислен. За мен описанието ‘дух–тяло’ е артефакт. Отстраняването на тази дилема не е въпрос на дълги спорове относно наличието на душата. То е въпрос на прецизно отделяне на перцептивни планове и описания.

В обширен мисловен експеримент Рорти показва как въображаеми същества (‘антиподияните’) могат да живеят, както те казват, без психика. И че никакви психологически, биологически, поведенчески и философски анализи не могат да удостоверят липсата или наличието у тези същества на това, което ние наричаме душа (цит. пр., 83–90). Не може да бъде удостоверена и човешката душа с обективни средства. Този мисловен експеримент на Рорти има стойността на демонстрация, че нито езикът, нито поведението доказват съществуването на душата.

Тази реалия е непосредствено изпитвана и живяна. Съвършено вън и преди науката е достоверността на опита. Никой няма да се съмнява в това, че ближният има преживявания поради недостъпността им за наблюдение и неяснотата на философската им категоризация.

Възприятието е ‘асиметрично’ – не се възприема ‘възприемащото’.

Пъзелът е езиков и се дължи на различните планове на описание. А те се коренят в *асиметрията на възприятието*. Възприятието е асиметрично. Не се възприема възприемащото. Свързваме окото, мозъка и визията. Но визията не може да се види, за разлика от окото и мозъка. Не може в една картина да се поместят възприятието и възприеманото, душата и света, душата и тялото. Тяхното свързване става по предполагаемите причинни линии. Това става по привичния причинен начин. Така свързваме понятието ‘съзнание’ с мозъка и главата.

Ако не смесваме живот и артефакт, ще описваме пряко цветния свят и няма да включваме нито светлинните вълни, нито устройството на окото, нито мозъчните състояния, нито психичното. Тогава не нарушаваме хомогенността.

Но погледнем ли на гледането отстрани, начертаем ли линиите на лъчите, оптиката на окото, ретината и нервите, се губи прехода към визията. Тези образи на виждането не изглеждат изкуствени. Ние можем да гледаме как някой вижда, да направим дисекция на окото и мозъка и да видим всичко това, без никаква наука и теории. Но тогава не се натъкваме на теоретичните дължини на светлинните вълни, нито на цвета както е видян от виждания. И отново имаме един хомогенен фрагмент от света с хомогенно описание.

Езикова относителност на граматичната структура субект–обект

В китайския не е налице граматичната опозиция ‘субект–обект’.

В европейските езици просто изречение като „Имам кожено палто“ е добре структурирано по оста *субект–обект* и субектът е името (‘Аз’), а обектът е прилагателно-съществително (‘кожено палто’).

В китайското изречение „Wǒde dàuyī shì pǐ de“ („Имам кожено палто“), ’имавам кожено’ играе ролята на съставното сказуемо. Обособяването на израз като ’имавам кожено’ като синтактична единица е немислимо за мислещите в нашите граматика – то е смес между ’част от субект’ и ’част от обект’.

В японския граматичен субект не е ‘извършителят’.

В японския има два субекта, главен и подчинен (-*ga* и -*wa*), и те могат да бъдат съществителни, прилагателни, определения, наречия.

В японския граматичният субект може да е дори пояснение за място.

В изречението: „*Kyo wa genki des ka*“ (Днес здрав ли си?) *субект е ‘kyo wa’, днес*.

Грамматическият субект не е агинът – Ото Йесперсен.

Ото Йесперсен отбелязва, че в дефиницията за субекта не е достатъчно да се каже: ’онова, за което говорим’. Според Балар: „Подлогът на изречението... се предполага да стои за това, за което говорещият говори. Как това предположение се потвърждава в изречението: „Аз видях в града вчера голям огън, горящ с пламъци, високи тридесет фута.“ За какво говоря тук? Грамматиката казва, че това съм аз; здравият разум казва, че това е огънят в града. Това, което задържа вниманието ми, не е експлицитното предициране ’Аз видях’, а предикацията, лежаща скрита във фразата ’*пламтящ голям огън*’. Префикацията тук е обърната с главата надолу. Онова, което е граматически важно, е логически неважно; защото ’Аз видях’ е поставено като просто извинение за правенето на извънредно твърдение, и по намерение се държи във фона.“ (Jespersen, 1969, p. 125)

В МEG аз казах: „грамматическият субект (подлог) не може да бъде определен чрез такива думи като актив или агент; това е изключено от значението на огромно количество глаголи, напр. *Страдам...* ’Том’ е подлог в (1) „Tom beats John.“, но не в „John is beaten by Tom“, въпреки че двете изречения посочват едно и също действие от страна на Том; в последното изречение Джон е субект, защото той е човекът, най-интимно свързан с глагола бия в използваната актуална форма: *is beaten*. Можем да намерим субекта, питайки: Кой (или какво) следва от гла-

гола във формата, използвана в изречението: (1) Кой бие (Джон)? Том. (2) Кой е бит (от Том)? Джон. – Субектът като граматичен термин може по този начин да бъде дефиниран само във връзка с остатъка от изречението в актуална форма... SP; SG; SI; SX и даже до използването на „Out with you!“ pS! (Jespersen, 125) субектът е в номинатив. „Thank you!“ (Jespersen, 126)

От друга страна *обектът* в изречението е свързан не със субекта, а с глагола, в изречението той е пряко или непряко допълнение и отговаря на въпросите: какво (кого), на какво (на кого).

Относителност на ‘S–O’ спрямо граматичната схема

Трябва да отчетем, че е въпрос за преценка, кое е субект и кое е обект, ако езикът, който наблюдаваме, няма подобна на нашата структура. Ако разпознаваме субекта по това, че е субстантив, съществително, нещо, все пак не е определено кой субстантив от двата – първият или вторият, е субектът S, и кой е обектът – O. Съмнявам се, че това е ясно. При всички положения наблюдателят трябва да наблюдава не само езика, а и физичните взаимодействия, за да разбере. Но как тогава ще разбере евентуална възвратна форма, в която търпящият действие е субект?

Локални езици и схеми на ‘SVO’

Така или иначе, налице е описание, в която формите на тази структура са следните: Мандарин (китайски официален): SVO (в китайския това са само словоредни функции, а не специализирани думи), фински: SVO, унгарски: SOV, турски: SOV, японски: SOV, арабски: VSO и т. н.

Налице са различни комбинации на словоред между субект, действие и обект. Не намираме O в началото, но тази позиция не се изключва в някои стилове и в нашите езици. Факт е също, че словоредът и субект-обектният вектор може да се обърне във възвратното наклонение. Така или иначе запазва се активността на субекта и пасивността на обекта. Но „Камъкът удря човека“ напомня, че няма онтологическа субстанция, която е безусловно субект и не става въпрос за човек–свят, нито за съзнание–обект.

„Кой гледа залеза” – празнота на “S–O”

„Кой гледа залеза?” - Празнота на S–O.

Нека запитаме: Във феномена (не изречението): *Аз гледам залеза*, къде е гледащият и къде е гледаното, реално?

Не аз, Иван Петров, моето име, гледам сега този залез на морето. ’Иван’ не може да гледа.

Не аз, ’човекът’, гледам сега този залез. ’Човек’ е име на моя вид, следователно конвенция.

Тогава кой? Това тук тяло, което наричам ’мое’. Но дълбокият проблем тук е, че няма никой – ’аз’ има само ако има и друг, а ако съм само аз, тогава няма да обособявам изобщо някой, който гледа. Просто има гледане на залез.

Сега идва въпросът: Какво различава гледане от залез? Има ли негледан залез и гледане не на залез в гледането на залез? Какъв възел! Разсичам го с очевидното, че няма такава граница. Тогава какво да кажем: Гледане? Но и гледане не бихме обособили, ако нямаше слушане или докосване. Залез? Но ако е само залезът, как ще знам и защо изобщо ще го виждам като залез?

Подобно разсъждение тук се прави многократно по различни поводи и в различни теми, но то е важно и е неотменно. То дестилира една светова форма, отделя я от езиковите форми с цел да познае и тях, и света, но завършва винаги в анихилиране на езика. И какво остава? Ами остава: Аз гледам залеза.

Само местното описание ме кара да разграничавам ’аз’ и ’гледам залеза’, ’аз гледам’ и ’залеза’, или ’Аз’, ’гледам’ и ’залез’. Не мога да посоча границите между някакви реалности,

които поотделно са Аз, гледане и залез. Кен Уилбър пише: „Езикът е функционален само доколкото може да сътворява конвенционални граници. В такъв случай езикът на безпределното изобщо не е език.“ (Уилбър, 2002, с. 80) Всичко, изразено в изречението „Аз гледам залеза сега и тук.“ е разделено и подредено от местен език.

‘Субект–обект’ като синтактична форма

„Виждащият, който вижда вижданото“ е очевидно тавтологичен израз. Цялата граматична структура, разгърната тук, е напълно излишна *за виждането*. И само тя, граматичната форма, ни кара да разграничаваме като индоевропейци тези неща. В ситуацията не се налага нито деяние, нито субект, нито обект. Не са разграничими ’ноезис’ и ’ноема’.

Без съмнение всяко човешко същество може да се наслади на гледката на същия залез без оглед на това какво ще каже и какви обекти и движения ще обособи в изказа си. Дали ще кажеш: „Аз се възхищавам на този залез“, „Залезът е прекрасен“, „Залезва прекрасно“ или „Красивее залезващо“ няма никакво значение за ситуацията, макар че има значение за местното описание и култура.

Формата субект–предикатив като елементарна може да се открие навсякъде, но това е въпрос на наша интерпретация.

От субекта *остава едно чисто преживяване*, което е свързано с нечие тяло и което не е фиксирано категориално и граматически.

Феномените не се делят на ‘субект/обект’.

Небето остава небе, земята – земя, морето – море, планината – планина, камъкът – камък, реката – река и всички останали среди и тела остават същите за всеки здрав човек в будно състояние. Това е обективността на света. Обективността надхвърля описанията и мненията. Обектите са независими от нечия субективност.

Но навсякъде, където има обект, има и субект (Шопенхауер) и опитите да ги разграничим са неуспешни. Те се сливат във *феномен*. Твърдата опозиция субект–обект най-вероятно се корени в невъзможността да се излезе извън човешкото, извън живото тяло, което несъмнено се отделя от своята жизнена среда.

«Светът е обективен»

„Светът е обективен, независим от нас“. Тялото е в света като жива форма, която корелира с целия свят. Живата форма е ограничена в пространство и време. Самото пространство-време, както се явява, е ‘ограничено’: ‘нещо в себе си’, извън феномените, ги ‘причинява в нас’. Но ‘нещо’ е форма в пространство-време и затова не може да е ‘в себе си’. Нищо определено не можем да кажем за ‘онова’, което е отвъд светуването като поток от феномени, отвъд пространство-времето. Дори самият израз ‘отвъд’, както и ‘в себе си’, са проекции на ‘отсам’, ‘за нас’.

Ние говорим рационално за минало и бъдеще, за невидимо малко и невидимо голямо. Това ние правим, доколкото експанзираме актуалното сега-тук в същата форма. Например проецираме наши мисли в умовете на исторически персонажи, за да разберем исторически събития. Проецираме наблюдаваните вълни във ‘микровълни’ и телата в ‘микрочастици’. Тези проекции са под въпрос. Те са оправдани, доколкото с тях свързваме възприемаеми феномени. Въпросът е в това, че свързването може да стане с различни междинни форми, с различни обекти и сили.

„Светът е обективен“ има относителен смисъл като независимост на формата и процеса на света от някакви субекти, решения или актове на избор.

Хоризонт отвъд опозицията субект–обект

Научното описание на ситуацията е хетерогенно.

Разкъсването е налице само при погрешното, макар и спонтанно, смесване на описанията в експанзиращ опит да навържем три ‘реалности’, всъщност планове на гледане на гледането и на описанието му: собственото виждане, когато гледането не се вижда, а само света пред нас, чуждото виждане, когато гледането се вижда като апарат, и научното описание, в което принудително са свързани първия и втория план.

Тук науката със своите артефакти стига до изкуствено съединяване на три инстанции: светлина с честоти, апарат на окото, психически зрителен образ. Това слепване на езиково нехомогенни и концептуално несъвместими неща създава мъка за философите и те си блъскат главите в опити да обяснят виждането.

Елиминиране на хетерогенната дескрипция

Вариант на решаване на *mind–body* problem. Не е нужно да се прави избор между физична, физиологична и психична концептуална схема, нито да се правят измъчени редукиции (субективизъм, обективизъм). Трите не се свързват в едно цяло и всичко е наред. Няма и защо да се свързват, защото това са артефакти, произхождащи от два плана на възприемане на тази жизнена функция, при това се прибавя и артефакта дължина на вълната.

Така единното описание на възприемания свят в естествения език се проектира в две различни описания:

- а. светлина – око – мозък
- б. визия (визуални феномени)

Тези две описания се намират в корелация. Определени честоти на вълните и определени мозъчни състояния, причинени от тях, съответстват на определени феномени.

Структурата: „Аз–съзнавам–обект“ е описание.

„Аз съзнавам обект“ не е непосредствено изпитване, а е описание. В многобройни Дзен-текстове се разкрива неделимата ситуация на съзнаването-на-нещо. Съзнаването-на-обект (интенцията) (аз съзнавам, че виждам пред себе си дърво) е съвсем не базова структура, както смята Хусерл. Това ‘насочване на съзнанието към предмета’ е описание от думите съзнание и предмет.

При вникване в собственото си възприятие обаче аз не откривам различните инстанции съзнание и предмет. Тази цялостна жива реалност може да се опише по друг начин. Например ‘тук дърво’. ‘Тук дърво’ не дели аз-а от света, не говори за насоченост на съзнанието някъде навън.

Дървото не е вън от съзнанието, то е извън моето тяло. Съзнанието не е вътре. То е ‘извън’ пространството и негов център. ‘Съзнанието’ не е насочване някъде извън себе си, а фокусиране и конфигуриране на възприятията и представи в света. Дървото не е предмет, а жив момент. Аз-ът като жива форма не е някаква инстанция, а просто живото възприемане, тъждествено на възприеманото. Възприемащ, възприемане и възприемано са езикови структури. Но всичко това се засвидетелства от един дистанциран ум, съвсем не тъждествен на индивидуалното телесно аз.

Така разбираме, че аз, предмет, съзнание, са описания, а не феномени на света. Феномени на света са небето, земята и морето, дърветата, реките и планините. Все пак енергетично те са най-силно открояващи се. Ако хора от различни култури опишат една и съща ситуация на виждане на дърво, във всички техни изкази ще го има дървото, макар че съвсем не всички ще кажат, че съзнават, че възприемат, че им е дадено, че въобще са някакви ‘аз-ове’.

Кен Уилбър: Няма граница между субект и обект.

Ето как един популярен философ излага същата тема:

Кен Уилбър в *Без граници (1979)* пише: “По-специално, няма граници между субект и обект, ‘аз’ и ‘не-аз’, наблюдател и наблюдавано... от всички граници, които човек сътворява, тази между ‘аз’ и ‘не-аз’ е най-фундаменталната. Това е границата, която най-трудно бихме отстъпили. В крайна сметка тя е *първата* граница, която някога сме положили... Това всъщност е границата, която утвърждава чувството ни, че сме някакъв отделен ‘аз’. И ето, че остаряваме, изпълнени със спомени за преживяното, за да се плъзнем във финалната *нищо*-та на смъртта, т.е. отстъпваме и последната си граница. Границата между ‘аз’ и ‘не-аз’ е първата, която начертаваме, и последната, която заличаваме... Едва ли ще съумеем да разграничаваме отделните неща, ако преди това не сме *разграничили* самите себе си *от* тях. Всяка граница, която *вие* създавате, зависи от вашето обособено съществуване, т.е. същата онази първоначална граница, която сте поставили между ‘аз’ и ‘не-аз’.” (Уилбър 1999, 68)

“Значи има едно непреодолимо разделение между това, което наричам себе си, моя ‘аз’ и онова, което наричам ‘не-аз’, между аз, който съм ‘тук’, и ‘обектите’ ето ‘там’. Това е раздението или по-скоро разривът между преживяващия и света, който бива преживяван. Струва ми се, че ‘тук’, от ‘вътрешната’, ‘отсамна’ страна на границата, живее моят ‘аз’, субектът, който мисли, усеща и вижда, а ‘там’, от другата страна – всичко онова, което определям като ‘не-аз’, т.е. светът на обектите, моята околна среда, но тя е чужда и отделна от мен.”

В единното или безпределното съзнание чувството за ‘аз’ се разширява тотално, за да обхване всичко, което някога съм мислил за ‘не-аз’. Усещането за идентичност се прехвърля върху цялата вселена, към всички светове, висши и низши, проявени и не проявени, сакрални и профанни.” (Уилбър, 69)

“Това със сигурност не са отделни неща. Може ли изобщо да има ‘виждащ’ без ‘виждане’ или без онова, което се ‘вижда’? Истината е, че ‘виждащият’, ‘виждането’ и ‘вижданото’ са просто аспекти на един и същ процес – никога няма да откриете едното от тях, ако ги няма и другите.

„Има само преживяване. Няма нещо или някой, който преживява преживяването.“
- Алън Уотс.

Нашият проблем е, че имаме цели три *свята* – на ‘виждащия’, ‘виждането’ и ‘вижданото’ – за една-единствена дейност, преживяването, наричано ‘виждане’. Все едно да опишеш някое водно течение като ‘течашия, течаш, течашото’... Но тъй като сме хипнотизирани от онази словесна магия на праотеца Адам, ние си въобразяваме, че има едно отделно нещо, ‘виждащ’, което с помощта на процеса, наречен ‘виждане’, вижда някакво си там друго нещо, наречено ‘виждано’. След това пък съвсем естествено си въобразяваме, че ние сме *тъкмо* ‘виждащите’, които са абсолютно отделни от ‘вижданото’.” (Уилбър, 72)

“...по-скоро аз, ‘виждащият’, съм идентичен с онова, което се разкрива пред погледа ми. Така нареченият ‘виждащ’ не е нищо друго, а всички онези гледки, които съзира.” (Уилбър, 73)
“От това следва и неизбежният извод: няма отделен ‘аз’, който е откъснат от света.” (Уилбър, 75) Уотс: „Има само преживяване. Няма нещо или някой, който преживява преживяването.”

От всичко това е ясно защо ‘когитацията’, интенцията, различаването на ноезис от ноема (Хусерл) трябва да се отхвърли като нещо ‘безусловно’. Това различаване е описание, което може да е полезно в контекст.

Психичната болест хем е ментална, хем е болест на цялото тяло. И все пак тялото беледува ‘психогенно’. Не може да се каже, че ум и тяло са две, но не може да се каже също, че са и едно. Каква метафизика може да опише такова отношение?

‘Трансцендентален субект’ – Хусерл и Витгенщайн

Влизайки в ‘трансценденталната ситуация’, субектът се оттегля от света (Витгенщайн). Тогава не само външният спрямо тялото свят, но и самото тяло ‘се затварят в скоби’. В скоби се затваря и психиката (Хусерл). Тогава, изглежда, че има едно непоклатимо отношение на субекта към света, една субстанциална форма.

Но това е само априорна конструкция. В нея е налице дефект: Ако субектът е трансцендентален и *независим от света, защо е светът?* Ако умът бъде оставен на самия себе си, на него не му трябва светът. Няма никаква яснота по въпроса откъде се взема светът. Грешката се корени в 'интенционалността': съзнанието може без обекти.

Така *трансцендентализирането на субекта води до разпадане на връзката субект–обект*. Същото се получава и чрез трансцендирането на обекта въвн от съзнанието. Хусерл прави и двете грешки, или по-точно двете модификации на една и съща грешка – интенционалността като непоклатимо качество на съзнанието.

Ето как нямаме форма в света субект–обект. Тя се свежда категориална опозиция и до изказ на емпирична ситуация на живеене с тяло в окръжаващ свят.

Реално е налице тяло в среда.

Индивидът е отделен телесно от окръжението и от другите индивиди. Но индивидуалният жизнен процес като преживяване 'да си това същество' не е отделен от процеса на света.

Следствие. Няма 'обективен свят', 'независим от възприемане'.

Следствие. Няма 'трансцендентален субект', 'на който' е 'даден света'.

Следствие. Няма форма: 'субект–обект' в света.

Де-онтологизация на 'субект–обект'

„Субектът е пред обекта.“ „Обектът е пред субекта.“

„Аз гледам залеза.“ „Залезът е обект на моето гледане.“ Но: „Залезът гледа мен“ е абсурдно. Имаме асиметрия и необратимост на гледането.

Дефиниции на онтологическия субект, които са давани във философията: „Субектът е носител на качества.“ „Субектът действа върху обекта.“ „Субектът е разгръщането на 'в себе си–за себе си'.“ „Субектът е границата на света.“ „Субектът е трансцендентален.“

И все пак граматическият субект може да се реверсира. От „Аз гледам залеза“ получаваме: „Залезът е гледан от мен“. Изглежда, че в света няма субект и обект, доколкото има пасивен залог. Но нали залезът не може да възприема мен? Ето това, както отбелязах при анализа на интенционалността, е истинска асиметрия или форма. Това обаче не е 'категориална' светова форма, а асиметрия на феномена. Интенционалността S–O се обяснява с тялото, с което е ангажирано мисленето, а тялото е в окръжение. Това е *светова форма на живо тяло в нежива среда*. Така се осмисля асиметрията на 'човека–залеза'. Но това е така, погледнато откъм друг субект. Ако обаче аз гледам розата, тогава не виждам никъде структурата S–O.

Формата 'субект–обект' ('Аз–свят') е виртуална проекция на 'индивид в среда'.

Но тялото се вижда в среда само като феноменална структура. Така в живения свят се отграничава тяло на жив индивид, поставено в нежива среда и наред с други живи индивиди.

Следствие. Жизненият процес, взет като качество на тяло, е индивидуален. Светът е в единствено число. Оттук проекцията за 'иманентност', 'привилегирован достъп', 'субективност' и 'трансцендентност' спрямо другия.

Оттук проекцията за 'първо лице' на опита. Не са достъпни усещания, възприятия, представи, мисли на друг индивид, но е и смислен въпросът за тази достъпност. Въпросът как точно вижда другият е отвъд смислената сфера.

Изпитването и наблюдаването на живота не е субект-обектна опозиция.

Динамиката на зрението не е линеен поток на презентиране на светлинна динамика, а постоянен ре-синтез на зрим свят.

Ако да изпитваш е 'субективно', а да наблюдаваш нечий жизнен процес – 'обективно', то няма граница между субект и обект, защото наблюдаването е изпитване, а наблюдаването се припокрива с наблюдаването.

Ако изпитването е субективно, а жизненият процес – обективно, то едно тяло е веднъж субект, а сред това – обект. Но тогава субект и обект не е светова структура, а относителни обр-ратими полюси.

От тук произтичат цял ред неразрешими дилеми в дименсията субект–обект.

Виждането отвъд ‘субект–обект’ – Джеймз Гибсън

Джеймз Гибсън създава елементи на теория, която е много важна за това изследване. Той е на път да преодолее някои от класическите дихотомии като ‘субект–обект’ и ‘стимул–реакция’, при това не просто с абстрактни построения, а и с реални наблюдения. В изключителното си изследване *Ecological Approach To Visual Perception* (Gibson 1986) Гибсън различава ‘физичен ред’ от ‘жизнена среда’. Той разработва понятието ‘ambient optic array’ (АОА), ‘окръжаващ оптичен ред’. Оптична е информацията, налична в светлината, идваща към дадена точка на наблюдаване от всички посоки. Оптичен поток е светлинен поток към наблюдателя във времето.

Стимул–реакция

В поведенческата психология и специално в бихевиористичната теория поведението е единственият наблюдаем обект на психологията.

Поведението в тази схема се представя в две фази: ‘стимул–реакция’.

Тази схема отговаря на двете посоки на активност на нервната система: аферентна и еферентна: от средата към тялото и от тялото към средата.

Но *и стимулт, и реакцията са актове на синтез на процес* – тялото синтезира стимула и процеса като невронни състояния и състояния на тялото.

Това концептуализиране е в рамките на класическа европейска парадигма – ‘субект–обект’, в която живата форма се свежда до *рефлексивна система*.

Реално живата форма *не рефлектира средата, а се вписва в нея като форма, която се ре-синтезира*. Реално в средата нищо не се ‘насочва срещу’ организма, а е неутрално и относително разрушаващо спрямо запазването му.

Живата форма не реагира на всичко, а само на значимото за ре-синтеза си. От светлината, която се разпространява във всички посоки, зрителният апарат подбира само определено разнообразие от честоти. Той синтезира зрителен образ, използвайки специфични цветове, специфични пространствени форми, съотнесени с тялото, в средата на които се прокарва движението на тялото. Така ‘стимулт’ не е пряк пренос на форма от среда към организъм, а е акт на синтез на форма – зрителен образ. Реакцията е следващ акт, координиран с акта на синтез на образа. Тялото извършва ориентирано движение – търсене на храна, избягване на опасност.

Стимулт не е просто процес от света към тялото, а и процес от тялото към света. Организмът трансформира физичен процес от средата в жизнен процес.

Така стимулт и реакцията са две фази на жизнен процес, които са координирани в посока ре-синтез на живата форма (*Формата на човешкия свят*, § 347).